

והיום *ל* הפרק:

הכל תלוי בך, חבר

רשאי לומר לה מלים אלה: "הרי את מקודשת לי..." שימו לב: לא מקודשת לבעלה אי שם, אלא מקודשת "לי"- ומילה זו "לי" פועלת, כאילו הבעל לעתיד עצמו עמד מול הכלה ואמר לה מלים אלה במו פיו.

אברהם אומר לאליעזר (כד, ד): "ולקחת אשה לבני" – אתה תיקח את האישה, אולם היא לא תהיה שלך, היא תהיה של יצחק. כיצד ניתן להסביר תופעה זו וכיצד ניתן להצדיק מתן הכרה משפטית בה?

ההצדקה העתיקה מכונה תיאוריית הזיהוי³, משמעה מזהים את השולח יחד עם השלוח. לפיה, שליחות הינה למעשה פיקציה, דבר שאינו קיים במציאות (זה החיסרון שלה), לפיו השולח התפצל לשני אנשים, אחד מהם הוא השולח, והשני הוא השלוח. וכך ניתן להסביר, בכפל לשון, את מוסד השליחות – כאילו השלוח "מת", גופו אינו גופו, רצונו אינו רצונו, מחשבותיו ודיבורו אינם שייכים לו, אלא כל כולו משמש אכסניה לשולח – שלוחו של אדם, כ-מותו – כאילו מת. כך ניתן להסביר עיונית את המושג "שלוחו של אדם כמותו", לא רק בפן התוצאתי (דהיינו **התוצאה** של פעולה של שלוחו של אדם, כאילו עשה אותה השולח – לפי פירוש זה אין הביטוי האמור מתיימר להסביר את מהות השליחות אלא את תוצאתה⁴) אלא גם בפן התיאורטי – הצידוק הפנימי של ההכרה בשליחות.

תיאורייה זו עוררה בעיות לא מעטות. לדוגמה – קיים צורך בעדות על קידושין. האם השלוח יכול גם להיות עד? כידוע, אין אדם יכול להעיד על עצמו והוא זקוק לשני עדים חיצוניים, שאינם בני משפחה. ובכך, אם "שלוחו של אדם כמותו" במובן שני גופים שהם אחד, אזי השלוח שימש כשולח עצמו, ואין הוא יכול להעיד על ביצוע הקידושין. התלבטות כזאת אכן קיימת במשפט העברי ותוצאתה העדפת הגישה המאפשרת לשלוח להיות עד, דהיינו תיאוריית הזיהוי לכאורה נדחתה גם במשפט העברי⁵, עם זאת היא עולה בדוגמאות שונות גם בהמשך⁶.

נראה לי, כי הנימוק לכך הוא בעמדתו של המשפט העברי, להחיל את דיני השליחות גם על פעולות פיזיות ולא רק על פעולות משפטיות⁷ (בחוק השליחות החלה כזאת תיתכן אנלוגיה⁸). ככל שמדובר בפעולות פיזיות, דומה כי

מקצת עקרונות השליחות

פרשת השבוע שעבר, פרשת שלח, העוסקת בסיפור המרגלים שנשלחו לתור את ארץ כנען, הינה אחד משני סיפורים מקראיים מרכזיים העוסקים בשליחות. הסיפור הראשון מצוי בספר בראשית, אברהם שולח את עבדו, אליעזר, למצוא כלה לבנו, ליצחק.

אחד העקרונות החשובים בלימוד המקראי, הוא שמ"סיפורי התנ"ך" ניתן ללמוד, לא פחות מאשר מההוראות המעשיות המופיעות במקרא. נשאלת השאלה, אם התורה הינה ספר החוקים הקדמון של העם היהודי, מה טעם יש לכלול סיפורי פולקלור שונים במסגרת ספר חוקים? התשובה הינה, שלסיפורים אלה תפקיד פעיל וכפול בספר החוקים.

מי כמונו יודע, כי יש להבחין היטב בין כללים לבין סטנדרטים. כללים ניתן לקבוע באופן "יבש", אולם סטנדרט התנהגות טעון מילוי בתוכן, ולא בהוראה סתמית ומופשטת. הסיפורים המופיעים במקרא מלמדים אותנו שיעורים בסטנדרט ההתנהגות הראוי. היהדות מייחסת חשיבות רבה מאוד ללימוד "סיפורי צדיקים" – מהם ניתן ללמוד התנהגות ראויה מהי.

ההיבט השני הוא לימוד פרקטי של עניינים שונים, כגון ניהול מו"מ ודרכי רכישת הקניין (אברהם ואנשי חברון בעת רכישת מערת המכפלה), כיצד ללמד סנגוריה (אברהם על אנשי סדום), ניהול מדינה וכלכלתה (יוסף במצרים), עקרונות הגישור המוצלח (משה רבנו לאחר חטא העגל¹), ניהול מנהיגות במשבר (משה עם קורח ועוד), ועוד. לימוד פנימי של כל אלה מגלה לנו חוכמת חיים רבה שלא ניתן ללמוד אותה מכללים סתם, ובכך גדולתה.

הפעם נתמקד בסיפורים אלה של המרגלים, שסופר השבוע, ושל שליחות אליעזר, מהם נלמד עקרונות מרכזיים בדיני השליחות נתמקד בארבעה עקרונות, למרות שניתן ללמוד מסיפורים אלה עקרונות נוספים.

עיקרון ראשון: שלוחו של אדם – כמותו²

תיאוריית הזיהוי

אחת השאלות המעניינות בפילוסופיה של דיני השליחות הינה כיצד ניתן להסביר את מוסד השליחות ומהן הצדקותיו הרעיוניות. כיצד ניתן להסביר את העובדה, כי שלוח נוסע למרחקים, לחפש כלה, על דעת עצמו קובע לעצמו את המבחנים לפיהם היא תיבחר, ולאחר מכן אף

3 ברק, **חוק השליחות**, מהדורה שניה (נבו, 1996) עמ' 318.

4 **שם**, עמ' 328 – 330.

5 לסיכום הסוגייה ראו ש' אטינגר **פרקי שליחות במשפט העברי** (המכון לחקר המשפט העברי, תשנ"ט), 18.

6 אטינגר, **שם** עמ' 21 – 25.

7 ברק, **חוק השליחות**, 406, מפנה לשילה, "שאלת יסוד בסוגיית השליחות במשפט העברי בהשוואה לחוק השליחות" **דיני ישראל** 9 קיג, קכא (תשל"ח-תש"ם).

8 אמנם דיני השליחות לא יחולו במישורין על פעולה שאינה משפטית, וככל הניתן יחולו דינים מיוחדים (כגון דיני שומרים, תיווך ועוד) אולם עשויים לחול באנלוגיה עקרונות השליחות: ברק, 411. ע"א 491/79 **בן דיין נ' אי.די.אס. בע"מ**, פ"ד לח (2) 99.

1 ראו גיליון 25: כללי הזהב לגישור מוצלח.
2 סעיף 2 לחוק השליחות.

תיאוריית הזיהוי מתאימה יותר. כך, על שליחות המרגלים הוחלו דיני השליחות. לכן, הם היו מחוייבים בחובת אמון גבוהה (מסיבה זו נבחרו רק הנבחרים בעם: "שלח לך אנשים" ובהמשך: "כולם אנשים, ראשי בני ישראל"), ומכאן גם הקצף הרב שיצא על מעילתם בשליחותם והעונש שקיבלו.

תיאוריית הכוח

קיימות תיאוריות נוספות⁹ להצדקת השליחות, אולם דומה שהמוצלחת והמקובלת ביניהן הינה עיקרון הכוח (שלעתים מכונה כוח הייצוג), לפיה שני הגופים נפרדים, אלא שהשולח הקנה לשלוח את כוחותיו, לצורך ביצוע פעולות משפטיות מסוימות. פרופ' ברק מסביר¹⁰, כי כיום תיאוריית כוח הייצוג היא-היא המשמעות שיש לייחס למונח "שלוחו של אדם כמותו", בסעיף 2 לחוק השליחות.

יש אף הסוברים, כי שליחות נוצרת (ויחד עמה חובותיו של השלוח), בכל מקום בו יש ל-א' כוח לשנות את מצבו המשפטי של ב', ו-ב' כפוף לכוחו של א' – המהות היא הקובעת¹¹. ואכן זו הדעה המקובלת לאופן יצירתם של יחסי אמון מכוח הדין (דהיינו אף ללא הסכם מפורש)¹².

גם תיאורייה זו מופיעה במשפט העברי במקומות מסוימים. לפי תיאורייה זו, אם אדם מינה שלוח לצורך מתן גט, ולאחר מכן נשתטה, רשאי השלוח לסיים את ביצוע הגט, שכן ניתנו לו הכוחות לפעול, ואילו אין הוא מושפע ממצבו הפיזי של השולח (תיאוריית הזיהוי אינה פועלת כאן). דברים אלה נכונים גם במשפט הישראלי – אדם שנתן יפוי כוח לטובת צד שלישי, ולאחר מכן נגרעה כשירותו, יפוי הכוח אינו פוקע אך מחמת זאת (סעיף 14 לחוק השליחות). הוא הדין כאשר שלוח על-ידי יפוי כוח רגיל, ממנה שלוח אחר על פי יפוי כוח בלתי חוזר, ולאחר מכן פקעה השליחות של השלוח הראשון – השליחות השניה אינה פוקעת. זאת ועוד רק על פי תורת הכוח רשאי שלוח למנות שלוח, שכן לפי תורת הייצוג שלוחו כמותו.

בתיאורייה זו השולח **מעניק** לשלוח את כוחותיו, והשלוח פועל "בכוח המשלח". על פי ביאור חסידי, כאשר אדם יוצא לשליחות מסוימת, הוא יוצא "בכוח המשלח", דהיינו מקבל כוחות נוספים, כפי עוצמתו וכוחו של השולח. אם, למשל, חסיד יוצא בשליחות של האדמו"ר שלו, הוא רשאי להודיע בכל מקום שהוא פועל בכוח האדמו"ר, ומפעיל את כוחותיו של האדמו"ר, להבדיל מכוחותיו האישיים, ובשם כוחות אלה הוא דורש, כי פעולתו תבוצע. עצם ההסכמה לשמש כשלוח מעניקה לו כוחות של המשלח, שלא היו בו קודם. ולהבדיל: "עבד מלך, כמלך".

עיקרון שני: פעולה במסגרת הסמכות

יהא המקור לדין השליחות אשר יהא, אין חולק, כי מקור זה אינו יכול להשתרע מעבר לכוחות שהוענקו לשלוח. העיקרון "שלוחו של אדם כמותו" חל רק במקרה שהשלוח פועל בהרשאה¹³. לשלוח אין כוח משפטי לחייב את

השולח מעבר להיקף שליחותו (חריג לכך הוא סעיף 15 שנועד להגן על צד שלישי, שלא ידע כי השליחות הסתיימה¹⁴). עיקרון זה מופיע בסעיף 6(ב) לחוק השליחות. מצב בו אדם התיימר לפעול מעבר לכוחות שהוענקו לו על-ידי השולח, אזי גם אם היה שלוח באותו עניין, אולם כאן פעל ללא סמכות, לא יחוייב "השולח"¹⁵. כלל זה עולה לא רק מחובת האמון, אלא גם מעצם העיקרון היסודי, שאין אדם (- השלוח) יכול להעניק יותר משיש לו עצמו.

על כן, ברצותו של השולח להגן על עצמו מפני השלוח, יגדיר לו היטב את היקף שליחותו וגדריה, על מנת שלא יהיה מחוייב במעשיו ופעולותיו של השלוח, במקרה של ספקות האם השלוח חרג מסמכויותיו.

בסיפור המרגלים משה נותן למרגלים הנחיות מדוייקות לגבי תכלית שליחותם וכיצד למלא אותה שלב אחר שלב:

ראשית, הוא שולח את המרגלים **לתור** את ארץ כנען (ג,ב). ומסבירים, כי יש הבדל גדול בין "תיירים" לבין "מרגלים". **תיירים** באים לארץ כדי לראות את הדברים הטובים שיש בה. ואילו **מרגלים** באים לארץ כדי לראות את נקודות התורפה שלה. בספר בראשית, כאשר יוסף מכנה את אחיו מרגלים, הוא מנמק (מב, ט): "לראות ערות הארץ באתם". במקרה דנן, שליחותם של המרגלים נועדה במקור כאמור לראות את טוב הארץ ועל מנת לחבב אותה על בני-ישראל, ומשחזרו ודברו רק על הדברים הרעים בה, כונו **מרגלים**. שנית, משה מנחה אותם **כיצד** לתור את הארץ – להתחיל בנגב ולעלות צפונה. ומדוע – על מנת שהם עצמם יתרשמו מהארץ, יתחילו מהמקומות היבשים והצחיחים ויעלו לאזורים הפוריים. שלישי, הוא מנחה אותם מה לחפש – **הטובה הארץ אם רעה**: לגבי טובה של הארץ, אתם ודאי תמצאו ראיות. ואם (המלה אם מופיעה רק לגבי הפן השלילי) תמצאו נקודות שליליות, ציינו אותן. וכך מנחה אותם לחפש האם יש עצים, כיצד העממים מיושבים – האם במחנות (מלמד על תעוזה וביטחון) אם במבצרים (מלמד על פחד), האם וכן הלאה.

מעבר לעובדה, כי חריגה מהיקף השליחות חסרת תוקף, היא מהווה גם הפרת חוזה השליחות¹⁶. למרות זאת, רשאי השולח לאשר את פעולותיו של השלוח, ואז דין השליחות כאילו נעשתה בהרשאה מלכתחילה¹⁷, והיא תחייב את השולח. בנקודה זו ניגע בעיקרון הרביעי, להלן.

עיקרון שלישי: חובת אמון

השלוח חב חובת אמון כלפי השולח, לא רק מחמת הדין¹⁸, אלא מעצם העובדה שהשולח מסר בידיו את כוחותיו, לרבות הכוח לפגוע בשולח. הכל **תלוי** (תרתי משמע) בשלוח, כאשר השולח נותן בו אמון מוחלט, וזה בסיס ההסכמה ביניהם. מרגע שהשלוח הסכים לשמש איש אמונו של השולח, מחוייב הוא לנהוג כך.

במעשה אברהם, ששולח את אליעזר למצוא כלה לבנו, הוא מבקש להבהיר לו עד כמה חשובה שליחותו, ולכן הוא משביע אותו ומזהיר אותו לבל יחרוג משליחותו (כד, ג):

9 ראו ברק, **חוק השליחות**, עמ' 319 – 325.

10 ברק, **שם**, עמ' 354 – 357.

11 פרוקציה, **דיני שליחות בישראל**, 59 – 60, 65.

12 ראו, למשל: ע"א 817/79 **קוסוי נ' בנק י.ל. פויכטונגר בע"מ**, פ"ד לח (3) 253.

13 ברק, **חוק השליחות**, עמ' 435.

14 ראו פס"ד **בסנינו** מגיליון 39.

15 וראו פרשת **קייקוב** מגיליון 38.

16 סעיף 9(א) לחוק השליחות.

17 סעיף 6(א) לחוק השליחות.

18 סעיף 8 לחוק השליחות.

"שים נא ידך תחת ירכי, ואשביעך..." ולאחר מכן: "הישמר לך, פן תשיב את בני שמה" (כד, ו).

במעשה המרגלים, שניים מן המרגלים הכינו את עצמם נפשית להימנע מכל סטייה משליחותם, הם יהושע בן נון וכלב בן יפונה. על יהושע נאמר, כי משה התפלל עליו שלא יפול בעצת המרגלים¹⁹. ואילו על כלב נאמר, כי הוא הלך יחידי לקברי האבות בחברון, להתפלל להיושע מעצת המרגלים. הדבר מלמד על ההכנה הרוחנית של שניהם על מנת שלא ימעלו בשליחותם.

שלוח ממלא את תפקידו בנאמנות, אם הוא עושה כן בזריזות, בדייקנות, ביעילות, ובאופן הטוב ביותר בו הוא יכול. קריאת סיפור אליעזר מלמדת, על אדם נאמן ש"חיי" את שליחותו בכל רמ"ח אבריו, לא נח ולא שקט עד שביצע את שליחותו במהירות ובצורה מלאה: ראשית, עם הגיעו לחרן הוא לא פנה למלון לנוח מעמל הדרך, אלא מיד פנה לעין המים, וקיווה למצוא את הכלה אשר חיפש. שנית, כאשר מצא את רבקה והוזמן לאכול בביתה, לאחר דרך ארוכה ומתישה, הוא מסרב לאכול ומכריז כי לא יאכל עד אשר יאמר את דבריו (כד, לג). שלישי, לאחר שרבקה מסכימה ללכת אתו, המשפחה מציעה כי יישב עמם עוד תקופה קצרה והוא משיב להם: "אל תאחרו אותי, וה' הצליח דרכי" (שם, נו).

אחד מיסודות דיני האמון הוא הימנעות מהימצאות במצב של ניגוד עניינים²⁰. אין להעמיד את השלוח בניסיון, כמו שאנו מתפללים בכל יום: "אל תעמידנו בפני ניסיון ואל תביאנו לידי ביזיון". השלוח הוא אדם, וככל אדם הוא קרוב אצל עצמו, ולכן מחוייב להרחיק מרחק מזרח ממערב כל אינטרס אישי בעת ביצוע השליחות. זו משמעות הביטוי שטבע פרופ' ברק: "אדם לאדם – מלאך"²¹ – אלטרואיזם מוחלט. והדבר ברור לפי ההבנה הפנימית של "שלוחו של אדם כמותו" – כביכול רק לאדם מת אין אינטרסים אישיים; זו הדרגה אליה צריך לשאוף – השלוח פועל ללא שום אינטרס אישי. ועליו להיות... מלאך – ואכן, היהדות השליח מכונה, כנראה לא בכדי – מלאך!²²

הגורם לשליחותו המוצלחת של אליעזר, הוא יכולתו להרחיק מעליו את האינטרס האישי. דווקא גורם זה עצמו הביא לכישלון שליחותם של המרגלים.

האינטרס האישי של אליעזר היה בתו – אליעזר, עברו הנאמן של אברהם מזה עשרות בשנים, "בנה" על שידוך בין בנו של אברהם (שהיה אז בן 40) לבין בתו של אליעזר. במצב כזה, לכאורה השליחות היתה בלתי אפשרית. הדבר אף עולה מהשאלה ששאל אליעזר את אברהם: ומה אם הנערה בחרן, לא תרצה לבוא לכנען? האם היית רוצה שאתחייב, כי בנך יבוא אליה? – "ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם?" (כד, ה) שאלה זו היתה חצי שאלה חצי התרסה – וכי כיצד אתה, אברהם, מצפה שנערה במדינה רחוקה תסכים לעזוב את ביתה ומשפחתה וללכת אחריי, אדם לא מוכר, ולהתחתן עם גבר לא מוכר? הרי לא כולם מסוגלים לעמוד בניסיון "לך לך" כפי שאתה

עמדת! אם כך, אולי לא כדאי שאלך, ואם אינני הולך, אז "במקרה" יש לי כאן בת חנינית... אברהם מזהיר אותו: "הישמר לך..." ועל-מנת להסיר דאגה מליבו מביטיח לו, כי תהיה לו עזרה משמיים (כד, ז). אכן, מרגע שיצא אליעזר לשליחותו, הוא ביצע אותה במהירות, על מנת שלא לאפשר ל"יצר הרע" לנהל עימו שקלא וטריא, מלחמה פנימית שתסיט אותו מביצוע תפקידו. ובכך הצלחתו.

לעומתו, גם למרגלים היה אינטרס אישי; במדבר כל אחד מהם היה שליט פנימי על השבט שלו. לעומת זאת, בעת הכניסה לארץ היה ציווי: "שום תשים עליך מלך" – יהיה מלך אחד בלבד, כך שהצלחת שליחותם תפגע בהם עצמם. הם לא יכלו לעמוד בניסיון ונכשלו – הם הוציאו את דיבת הארץ על מנת שהעם לא יבקש להיכנס אליה. הם אמנם הצליחו, עם ישראל המתין 40 שנה להיכנס, אולם נכשלו בכך שלא הם הנהיגו את השבטים שלהם באותה תקופה, שכן הם מתו מיד במגיפה.

עיקרון רביעי: אין שלוח לדבר עבירה

אחד העקרונות הידועים בדיני השליחות הוא "אין שלוח לדבר עבירה". נקודת המוצא של המחוקק היא, כי השולח לא שלח, ולא התכוון לשלוח, ואף אין בכוחו להקנות לשלוח כוחות לעבור עבירות, מהן יצא נקי, ואילו העבירה "תעבור" אל המשלח. אמנם גם למשלח תהיה אחריות, בין של שותף ובין של משדל, אולם בכל מקרה השלוח לא יהיה פטור מאחריות. ברוח זו גם נקבע העיקרון, כי עבירה או עוולה אינן בגדר "פעולה משפטית", עליה יחול החוק²³.

השלוח צריך להכיר את העיקרון הכללי, לפיו "כל אדם אחראי למעשיו". ואם עבר עבירה פלילית, האסורה על-ידי המחוקק, הוא לא יינקה. כפי שנאמר: "דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעים?" אמנם, ככל שמדובר בדיני חוזים, המחוקק מקנה, בגבולות מסוימים, כוח והגנה לרצון החופשי שלו, ובמקרה כזה שומעים לדברי ה"תלמיד". אולם כאשר מדובר בעבירה פלילית, שאינה נתונה לגחמותיו של "התלמיד", יש לשמוע לרצונו של ה"רב"²⁴. לכן, הבטחה כגון: "עלי קללתך בני"²⁵ – לא תתפוס, באופן שהיא לא תהווה עילת הגנה לשלוח.

במקרה של המרגלים, אם כך, מדוע נענש העם ולא נכנס לארץ ישראל משך 40 שנה? הרי העונש צריך לבוא רק על המרגלים? התשובה הינה, כי העם אישר את שליחותם של המרגלים. העם אף אמר: "ניתנה ראש ונשובה מצריימה" – נמנה מישהו אחר במקום משה, ונשוב למצרים. במצב כזה גם העם נענש, כאילו שלח את המרגלים מתלכתחילה להוציא דיבת הארץ. למרות זאת, הואיל והמרגלים היו המסיתים, הם נענשו מיד ללא פתחון פה (כדוגמת הנחש, שגם לו לא ניתן פתחון פה, מכיוון שאין נותנים פתחון פה למסית – טענת ההשתק הראשונה בהיסטוריה!²⁶) ואילו לעם עצמו פרסו את העונש לארבעים שנה.

עד כאן להפעם!

19 נשאלת השאלה – אם הוא חשש כי המרגלים ייכשלו, מדוע שלח אותם? יש לכך מספר הסברים, אחד מהם הוא כי "אותה שעה כשרים היו" (רש"י לפסוק: "כולם אנשים") ולכן לא יכול היה לפסול אותם על סמך חששות. בדומה ראו **בראשית** כא, ז: "... באשר הוא שם: שופטים אדם כפי מצבו כעת ולא כפי מה עתיד הוא לעשות. וראו החלופות השונות של סעיף 8 לחוק השליחות. 20 ברק, **שיקול דעת שיפוטי** (פפירוס, תשמ"ז), 495. 21 ראו **בראשית** לב, ד: "וישלח יעקב מלאכים..."

23 ברק, **חוק השליחות**, עמ' 384. 24 להסבר נוסף ראו: פרוקצ'יה, **דיני שליחות בישראל**, 42. 25 הבטחת רבקה ליעקב – **בראשית** כז, יג. 26 ראו רש"י על **בראשית** ג פסוק יד.